

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ДЕМІНУТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «МУЗЕЙ ПОКИНУТИХ СЕКРЕТІВ»)

Руда Н. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено дослідженню прагматичних функцій демінутивів української мови. Матеріалом для аналізу послужив роман Оксани Забушко «Музей покинутих секретів». Серед основних завдань, які мали посприяти досягненню поставленої мети, було: визначити типи мовленнєвих актів, у яких реалізується прагматика демінутивності, з'ясувати їхній комунікативний вплив, виявити потенційні алопрагми демінутивів.

У результаті докладного опрацювання матеріалу виокремлено такі типи мовленнєвих актів, у яких використовуються демінутиви: асертиви, директиви, комісиви, експресиви та вокативи. У межах кожного з виокремлених мовленнєвих актів окреслено континуум реалізованих демінутивами основних функцій, простежено здатність демінутивів експлікувати додаткове стилістичне навантаження, проаналізовано комунікативні стратегії, які реалізуються завдяки використанню демінутивів.

Установлено, що найбільше прагматичних функцій демінутиви виконують у асертивних, вокативних та директивних мовленнєвих актах. У них виділено такі основні алопрагми, які можуть експлікувати демінутиви в мовленнєвому контексті: вираження позитивного або негативного ставлення/почуттів; применшення важливості, значущості чогось/когось; пом'якшення висловлення; іронізування; посилення інформаційного впливу на адресата; привернення уваги адресата; для відтворення стильових характеристик притаманних дитячому мовленню; для інтимізації мовлення; з метою створення дружньої, довірливої атмосфери спілкування; для вираження несерйозного ставлення до адресата. З'ясовано, що основною комунікативною стратегією, яка реалізується при використанні демінутивів у проаналізованих типах мовленнєвих актів, є стратегія збереження позитивного образу адресата або адресанта мовлення. Рідше реалізується стратегія загрози позитивному образу адресата мовлення.

Доведено, що використання демінутивів спрямовує комунікативні відношення у бік більш кооперативного спілкування, а звідси підсумовано, що використання демінутивів відповідно до прагматичних потреб співрозмовників є ефективним засобом оптимізації комунікативної взаємодії.

Ключові слова: демінутив, прагматична функція, алопрагм, мовленнєві акти, комунікативна стратегія, перлокутивний ефект.

Ruda N. V. The pragmatic functions of the diminutives in Ukrainian language (on the data novel “The Museum of Abandoned Secrets” by Oksana Zabuzhko). In the article the pragmatic functions of the Ukrainian diminutives are investigated. The main tasks of the paper are: to determine the types of speech acts where the pragmatics of diminutiveness can be realized, to identify potential allopragms of diminutives, to find out the communicative influence of speech acts in which diminutives are used.

The paper distinguishes the following types of speech acts in which diminutives realize pragmatic functions: assertives, directives, commissives, expressives and vocatives. Within the distinguished speech acts the variety of the functions realized by diminutives is outlined, the ability of diminutives to convey additional stylistic workload is considered, the communicative strategies realized by usage of diminutives are analyzed.

It was found that the biggest amount of pragmatic functions of diminutives is performed in assertive, vocative and directive speech acts. The following allopragms of diminutives in the speech context were identified: expression of positive or negative attitudes, expression of emotions, mitigating disagreeable speech acts like requests and orders, minimizing of significance, euphemization, irony, informational influence on the addressee, to get the addressee's attention, in “child-centred” speech situations, in order to create a friendly, trusting atmosphere, or familiarity, or intimacy of communication, to express a frivolous or a playful attitude towards the recipient. The main communicative strategy realized by using of diminutives in speech acts is the strategy of minimizing the addressee's positive face threatening. Less often diminutives express negative attitude and thus threaten the addressee's positive face.

The study proved that the usage of diminutives assists the communicative cooperation, thus the diminutives are an effective means of communicative interaction optimizing. Performing a significant number of pragmatic functions – from psychological manipulation and emotional impact to prompting the interlocutors to form their own opinion, diminutives can effectively meet the pragmatic needs of speakers, to minimize communicative failures and to help to achieve the planned perlocutionary effect.

Key words: diminutive, pragmatic function, allopragm, speech acts, communicative strategy, perlocutionary effect.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Посилення дослідницької уваги до проблем прагмалінгвістики є закономірним наслідком домінування антропоцентричної парадигми в сучасній мовознавчій науці. Серед мовних одиниць, на яких спрямована увага лінгвопрагматиків, чільне місце займають демінутиви. Демінутиви як мовна універсалия характеризуються різноманітністю формального вираження в різних мовах та надзвичайно широким семантичним спектром, що робить їх об'єктом досліджень насамперед традиційних лінгвістичних напрямів. Проте експансію демінутивних утворень у мовленні представників різних лінгвокультур, яка супроводжується втраченою демінутивами значення власне зменшеності чи оцінно-емоційних конотом, важко пояснити, не звертаючись до специфічних комунікативно-прагматичних моментів [3, 356]. Крім того, якщо, порівнюючи денотативну чи конотативну семантику демінутивів у різних мовах, можна говорити про певне універсальне ядро сем, то численні дослідження в аспекті лінгвопрагматики доводять, що в різних мовах існує своя специфіка прагматичного використання демінутивів [7, 13]. Дослідження на рівні морфосемантики, морфостилістики, морфопрагматики допомогли усвідомити той факт, що для більш адекватного розуміння функціонального спектру демінутивів їх семантичні, стилістичні та прагматичні функції повинні розмежовуватися [3, 357]. У традиційних дослідженнях таке розмежування якщо й проводиться, то недостатньо чітко. Тому кількість досліджень, присвячених прагматичному потенціалу демінутивів на матеріалі даних різних мов, збільшується, що й зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історію дослідження питання про прагматичний потенціал демінутивів детально викладено в праці «Morphopragmatics» [6, 86–91] В. Дресслера та Л. Мерліні Барбарезі (W. Dressler, L. M. Barbaresi), яких уважають корифеями спеціального дослідження демінутивів в аспекті морфопрагматики. Їхні ідеї розвинуто в низці пізніших досліджень, зокрема в роботах А. De Marco, G. Crocco Galêas, С. Appah, М. Sifianou та ін. Прагматичні функції демінутивів у англійській мові детально розглянуто в роботах К. Р. Schneider, на матеріалі польської мови – у дослідженнях Р. Biały, Gorzycki D. Прагматиці демінутивів у східнослов'янських мовах присвячено студії Ю. Б. Мінцис, Л. В. Юрашко, Л. Ю. Резниченко, С. В. Шедогубової, М. Schiller та ін.

Формулювання мети і завдань статті. Метою нашої розвідки є аналіз прагматичного потенціалу демінутивів в українській мові. Завдання дослідження полягають у визначенні типів мовленнєвих актів, у яких реалізується прагматика демінутивності, виявленні всіх можливих алопрагмів демінутивів, з'ясуванні перлокутивного ефекту мовленнєвих актів, у яких використано демінутиви. Матеріалом для дослідження послуговував роман Оксани Забужко «Музей покинутих секретів». Вибір твору зумовлений тим, що мова Оксани Забужко надзвичайно багата, колоритна, стилістично різнобарвна, гармонійно поєднує ознаки і літературної

мови, і просторіччя, та, що найважливіше для нашої роботи, містить надзвичайно велику кількість демінутивів – як узуальних, так і оказіональних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українці досить відкрито виражають свої емоції, відтак мовлення багате на демінутиви, які в українській мові належать до розряду оцінно-емоційної лексики. Демінутиви здатні до реалізації низки комунікативних стратегій у різних типах мовленнєвих актів та мовленнєвих ситуацій. Спробуємо описати та пояснити прагматичне використання демінутивів української мови в писемному тексті, проаналізувати мету такого використання, а також спостерегти його ефекти та перлокутивний вплив.

Однією з відмінних рис демінутивів у контексті є їхня адресованість, постійний зв'язок із діалогічністю, рольовою структурою мовленнєвого акту і стратегіями суб'єкта мовлення стосовно адресата [2, 152]. Г. Гроко Галеас визначає такі алопрагми, тобто інваріанти прагматичних аспектів значення, які реалізують демінутиви в контексті: 1) грайливість; 2) пом'якшення інформації (евфемізація) або 3) применшення її важливості (мейозис); 4) спілкування з дітьми, мовлення дітей або мовлення дорослого, звернене до себе самого (що є характерним для дітей); 5) спілкування з коханими; 6) вираження емоцій; 7) фамільярність або близькість спілкування; 8) вираження симпатії чи емпатії [7, 14–15].

Демінутиви можуть використовуватися у висловлюваннях, які належать до різних типів іллокутивних актів. Відповідно до мети та завдань нашого дослідження розглянемо функції демінутивів у таких типах мовленнєвих актів, як: асертиви, директиви, комісиви, експресиви та вокативи.

1. Функції демінутивів у асертивних (репрезентативних) мовленнєвих актах. Комунікативна мета репрезентативних висловлювань – передати інформацію, асертивним мовленнєвим актом мовець описує стан справ, людей, об'єкти, ситуації, події тощо [8, 227]. Використання демінутивів у асертивних актах реалізує такі алопрагми:

а) вираження позитивного ставлення/симпатії/емпатії:

(1) *Якесь дівчисько – повненьке, чорнявеньке, доволі симпатичне, дорогий шкіряний куртець розхристався, шалик збився од бігу, захекалося (727).*

Демінутиви у прикладі (1) виконують низку функцій: вони і пом'якшують висловлення (*повненьке* пом'якшує негативні конотації поняття *повна людина*), і описують специфіку тінейджерського вбрання дівчинки, і виражають симпатію мовця до об'єкта мовлення.

(2) *Я й Юлічку жалів, бідолошну маленьку курву (654).*

У прикладі (2), використовуючи демінутиви, мовець висловлює свою, хоча й не бажану для нього емпатію до жінки, яка повелася з ним ганебно.

б) вираження негативного ставлення чи антипатії:

(3) *Але Бог – є, є! По трупах ішла, трупи й одержала, – що, думала, весь вік по її буде? Думала, весь вік, як сир у маслі, – то за чоловіком, а як чоловіка в гріб загнала, то дочку у великі художники випхати? Геніальна Владочка, куди ж пак, – настругало тих*

своїх лубкових **колажиків**, як капуста, а Європі що, там давно пустеля, британці оно вже й премію Тернера заяк тільки гена дають, анаші й бухарозвісили – ах, скажи ж ти, всесвітньо відома художниця, на гоночній машині їздить! От і доїждилася – хай одержує тепер **матінка** на старість, що заробила!.. (460).

Демінутиви у монолозі (3) вжиті з гострим сарказмом, крім того, мова йде про загиблу людину, тому використання демінутивів надає висловленню надзвичайно негативний енергетичний заряд.

в) применшення значущості, важливості чогось або когось (мейозис).

Так, у наступному прикладі мовець виражає своє усвідомлення того, що адресат, зумисно використовуючи демінутив **документик**, прагне применшити в очах співрозмовника неабияку важливість пошукваних паперів:

(4) *А ви думали, як? Документик вам знайди – і все? В документиках, дороги ви мої, про таке не пишуть...* (779).

Зі змісту речення (5) дізнаємося про вчинок, який засуджується суспільною мораллю (вживання наркотиків), але йдеться про начальника мовця, тому демінутив використовується з метою применшення об'єктивно негативної оцінки вчинка і ролі мовця в розповсюдженні інформації – демінутив мовби знімає відповідальність з мовця за передавання провокувального повідомлення:

(5) *Антоша навіть запевняв, і давненько вже, що шеф не інакше як **кокаїнчиком** бавиться* (296).

Мінімізуватися, знецінюватися можуть досягнення або речі, які належать адресату (чи третій особі), що, своєю чергою, реалізує стратегію загрози його позитивному образу, наприклад:

(6) *Тай який, питається, сповна розуму український мент став би ото перериватися за якісь там **картінки**, скільки б його не запевняли, що вони вартують незменш як яка-небудь украдена «Волга»?* (105).

Нерідко прийом мейозису використовується з метою уникнення мовцем самовихваляння, адже названі зменшеними об'єкти начебто й видаються менш значущими. Дослідники називають демінутиви з таким прагматичним змістом *diminutivum modestum* [6, 51], тобто демінутивами скромності; у таких випадках реалізується стратегія збереження мовцем власного позитивного образу, наприклад:

(7) *Так, тобі лише тридцять чотири, і ти дечого від життя домігся, їси свій хліб з маслом і **ікоркою**, маєш своє діло й любиш його, маєш квартиру в Києві, і **невеличкий капіталик*** (369);

(8) *...і от, прошу, діждала й вона свого **святонька*** (806);

г) функція пом'якшення висловлення (евфемізація).

У реченні (9) мовець, акцентуючи на непоказній статурі об'єкта мовлення, прагне пом'якшити грубувати конотації лексеми **курдупель**, вживаючи її в демінутивній формі:

(9) *Це Нуся, звідкілясь ізбоку, мало не з-під пахви, такий **невеличкий курдуплик**, і завжди з неї, коли хвилюється, лізуть ці фальшиві польські конструкції* (147).

Демінутивізація може дещо завуальовувати, усувати небажані конотації. Таке спостерігаємо в реченні (10), у якому демінутивізація субстантива знімає грубу конотацію лексеми **старий** на позначення батька і водночас виражає позитивне ставлення мовця до нього:

(10) *І якщо мене пре тепер о третій ночі реферувати йому в телефон лекцію з біжучої політики, прочитану в ресторані відомій журналістці депутатом парламенту, то не на те, аби мій **старенький** це краще бачив, яке кругом лайно* (649).

Функцію пом'якшення з метою збереження власного позитивного образу виконують демінутивні форми і у випадку, коли адресант говорить про самого себе, що спостерігаємо в реченнях (11–12):

(11) *Отож-то, мам, я шефові так і сказала – що **дурочку** з себе робити не дозволю* (289);

(12) *Але це вже тепер я така розумна, а тоді я ще нічого цього не знала, – це було ще до мого знайомства з Р., і я була дурна й наївна, як пучок петрушки. **Дарочка-дурочка-дірочка*** (439).

У прикладах (13–14) референція демінутивів здійснюється до матері мовця, який, констатуєчи факт прийняття нею фатально неправильного рішення, демінутивами пом'якшує об'єктивно негативну оцінку її вчинку і виражає власні почуття до події:

(13) *І не сказав їй ніхто, **дурочці**, що не можна так злити... молодих мужиків, які пів-Європи покорили, до Берліна дійшли!* (779);

(14) *Мати моя? Могла ж вижити... Молода ж восьм'ю була, це б їй тепер іще й восьмидесяти б не було... Теці моїй он вісімдесят два... Могла б дожити. Як так можна було, а?.. Часом думаєш – **дурочка**, дівчисько... молода була, не розуміла... життя...* (776).

Іноді супроводжувати прагматику пом'якшення висловлення може іронія. У реченні (15) йдеться про заможних, рафінованих чоловіків, і хоча особисте ставлення мовця до них негативне, проте загальний образ референтів – не звиклих до важкої праці, пишених багатіїв – примушує пом'якшити вислів *залити жиром потилиці* демінутивізацією та атрибутивом *ніжним*.

(15) *Їх було небагато на вечірці – мужчин **Вадимового типу**, з однаковими, залитими **ніжним жирком** потилицями, при яких голова починає нагадувати втопаючу просто в плечі бильярдну кулю* (292).

Пом'якшення змісту висловленого деколи спостерігаємо й щодо інформації про жакливі події. Послугування демінутивами допомагає зменшити її експресивний вплив на слухача, як в ілюстрації (16):

(16) *Пізніше виявилось, коли останки зібрали, – там серйозна м'ясорубка була, батькові це повезло, що далеко стояв... А з передніх, він казав, тільки **рученьки-ніженьки** по деревах висіли... Як у пісенці дитячій, Ніка маленькою співала... на мотив із «Вечірньої казки»: **рученьки, ніженьки, лагідні очі, спокійної ночі, на цвинтар пора...*** (783);

г) вираження іронії.

Іронічні висловлювання трактуються як непрямі мовленнєві акти. У таких випадках те, що хоче сказати мовець, відрізняється від значення висловле-

ного в реченні. Прагматичне значення є набагато ширшим, ніж семантичне, воно вбирає в себе семантичне, може його як посилювати, так і приглушити або навіть анігілювати [4, 157]. Приклади (17–22) засвідчують, що використання демінутивів посилює прагматичні характеристики іронії:

(17) ...в кадрі це виглядає комічно, наче жест акторки-інженеру в ролі схвильованої провінційної дурочки, що, радісно зойкнувши, завмерла з **рученьками** на грудях (85);

(18) Це **Юлічка**, **бджілка** моя невсипуща – вже на роботі (172);

(19) Ага, то це, значить, **шефуля** постарався. **Моя лапочка**. Всі сили на закладку пробою в мурі. Інтересно, яку ж то таку «сторі» він замірявся на мене зліпити на підставі тих знімок?.. (630);

(20) Думаю, що чимось проитрафився наш **Пашенька**, бо таки якийсь невеселий він ходив наостанці (347);

(21) ...вона-бо тоді ще гадала, що це все заради каналу, що шеф увихається перед хлібодавцями задля них усіх, задля справи, щоб держати канал на плаву, – щодня, **біднесенький**, їсть лайно, щоб Гоцинська могла в ефірі вирощувати квіти, що ж, квіти завжди ростуть на гною (293);

(22) **Технологіченько**, справді. Здається, в Конан Дойля є подібний сюжет: закриті приміщення, фіксоване місце для жертви, і над ним отвір, звідки виповзає отруйна змія (646).

д) посилення інформаційного впливу, привернення уваги слухача. Зокрема, у висловленні (23) мовець намагається привернути увагу адресата до витвору мистецтва, транслювати йому своє бачення краси, і словосполучення з демінутивом **делікатні орнаментальні вставочки** підкреслює, що, можливо, на перший погляд цей витвір мистецтва є скромним і простим, проте під простотою приховується вартість захоплення твір:

(23) Є композиційна грація, є тепло, така незвичайно жива, прозріта, я би сказала – південно-українська насиченість колориту, і ті **делікатні орнаментальні вставочки** сюд-туд, такі милі й такі домашні (84).

Використання демінутива інтенсифікує експресивний вплив висловлення на адресата, зумовлений загальним контекстом нарікань на несправедливість життя у прикладі (24):

(24) **Всенький** вік робив, а самого без хреста закопали... В одну обиду яму вкинули, та й вже... (209).

У реченні (25) демінутив **палацки** не применшує, а, навпаки, збільшує матеріальну цінність позначуваних об'єктів, посилює до них увагу, як до свідчення законопорушень та соціальної нерівності:

(25) Там далі, ближче до Південного мосту, вже вирости **палацки**, бачили? До води підступу вже нема, загородили... На такий доробитися – мені життя вже не вистачить, хе-хе... (782).

е) прагматичні функції демінутивів яскраво реалізуються і в таких дитино-орієнтованих асертивних актах, як:

– розмови з дітьми:

(26) В Теміртау, коли мама вагітна ходила, то все казала мені – буде в тебе **братік**, **Адріянчик**... (666);

– коли йдеться про дітей:

(27) **Стефа** то **хлопчика Остапчиком** хотіла, – сомнамбулічно бурмоче тато (666);

– коли говориться про дорослих, як про дітей:

(28) І коли **Юлічка** лізла на мене зі своїми стрінгами й **міні-спідничками**, мені її навіть якось шкода було – як дитину, яку недобрі **дяді** навчили кривлятися, і вже не поясниш їй, що великій **дівчинці** так поводитися негоже (638).

2. **Функції демінутивів у директивних мовленнєвих актах.** Директиви – це прохання, накази, запити тощо, які в теорії мовленнєвих актів постулюються як висловлення, що реалізують стратегію загрози образу мовця [5, 52], тому, використовуючи демінутиви, мовець, насамперед, має на меті мінімізувати негативні ефекти зазначеної стратегії та спрямувати комунікативні стосунки із співрозмовником у бік більш кооперативного спілкування.

Наприклад, коли мовець використовує демінутивну форму для референції до того, про що проситься (29–30), то він начебто применшує для себе користь, яку він отримає після виконання адресатом певної дії, і спрощує складність виконання дії для адресата:

(29) Я тут, до речі, **касетку** одну тобі подивитися принесла зі своїм старим інтерв'ю – поглянеш потім, гаразд? (250);

(30) як коли на вулиці біля неї з розгону... спинявся чорний «лексус» і з-за спущеної шиби визирала пичка років на -надцять молодшого за неї пацана, що лінкувато озвучував, гейби ресторанне замовлення: «**Девушка, телсфончик** аставитье...» (288).

Використання демінутивів у директивних актах відбувається також із метою пом'якшення наказу чи прохання (31–34):

(31) О-он ту **баночку**, не в службу, а в дружбу, – передайте мені, Амброзійовичу, щоб два рази не вставати... О, дякую (782);

(32) А це не гумор. От помовчи-но **хвилюку**. Чуєш? ... А ти **тихенько** побудь. Зараз почувєш (500–501);

(33) **Вибачте, водички** – можна?.. (418);

(34) Гик!.. **Водичка** там коло вас, подайте, будь ласка... Ні, нічого, я тільки порошок свій зап'ю... О, дякую (777).

К. Шнайдер особливими випадками вважає директивні акти, у яких демінутивізуються лексеми на зразок **коньячок**, **горілочка**, **сальце** тощо. Дослідник пише, що в таких випадках демінутивні форми використовуються з метою применшення небезпечного впливу названих об'єктів на життя чи здоров'я [8, 193]. Уважаємо, що можна погодитися з такою думкою: використання подібних демінутивів спрямоване на досягнення певного (авто)сугестивного ефекту, що має на меті переконати себе/слухача в нешкідливості названих напоїв чи їжі (35–37):

(35) Я цей **коньячок** уже доп'ю, з вашого дозволу? Чого ж його тут на сльози лишати... Ваше здоров'я! (447);

(36) А **по соточці** – це завжди можна, аякже! (759);

(37) **Коньячку** не хоче? Хороший коньяк, закарпатський... Для тиску добре... щоб гіпертонії не було... (774).

Подекуди використання демінутивів у директивних актах не мінімізують, а, навпаки, посилюють реалізацію стратегії загрози образу співрозмовника. Наприклад, у реченні (38) використання демінутивізованого *будь ласка* підкреслює жорсткий тон мовця і надає поради рис прямого наказу:

(38) *Народ дурний, Дарино. Так завжди було, є і буде. Народ хаває те, що йому подають. А ти належиши до тих привілейованих, хто має змогу йому подавати. Тож цінуй це, будь ласочка* (613).

Схожий ефект має демінутив і в наступному прикладі:

(39) *Водички витий, – крізь зуби порадила вона: як у кожної певної своїх чар жінки, вид чоловічої істерики не викликав у неї нічого, крім холодного обридження* (321).

Використання демінутивів є можливим і у прихованих директивних актах. Наприклад, у реченні (40) мовець, переконаючи адресата почекати, використовує демінутиви, таким чином начебто скорочуючи часовий проміжок, який потрібно ще потерпіти, а також посилюючи ефект задоволення після досягнення місця призначення:

(40) *Бачу, ти таки зголодніла. Вже під'їжджаємо, ще трошки – і буде гарна корчма. В ліску, під соснами* (700).

Прихована директива іноді може бути спрямована мовцем на самого себе: використовуючи демінутив, він себе заспокоює і програмує на неспішне, поступове, але ефективне досягнення бажаної мети, як у прикладі (41):

(41) *Стоп. Стоп, стоп. Оце воно, те, за чим я шукав. Тепер помаленьку, крок за кроком, не загубити б...* (175).

3. Використання демінутивів у комісивних мовленнєвих актах. Комісиви накладають на мовця зобов'язання здійснити певну дію в майбутньому або дотримуватися обраної лінії поведінки [цит. за 1, 16], тому, слідом за К. Шнайдером, пропозиції, сподівання, наміри здійснити дію ми розглядаємо як комісиви [8, 179].

Часто демінутиви використовують у такому різновиді комісивних мовленнєвих актів, як «пропозиції гостинності» – коли господар пропонує гостям скористатися певними матеріальними благами в його будинку. Використання демінутивів у фразах, коли, наприклад, гостеві пропонують їжу, не применшує якість їжі, а допомагає адресатові «зберегти обличчя» у випадку, якщо він не хоче їсти запропоноване, а також виражає щирість, чистосердечність та гостинність господарів [5, 58], наприклад:

(42) *Огірочок беріть – домашній, маринований... Рекомендую, дружина в мене великий спец по цьому ділу...* (759);

(43) *Бери ковбаску, – каже Вадим, киваючи на таріль із м'ясним асорті* (581).

Послугування демінутивами у висловленнях, які виражають намір мовця здійснити певну дію, є певною підставою вбачати його інтенції применшити для себе задоволення чи вигоду від отриманого результату, як-от:

(44) *Павло Іванович собі тимчасом сидів, як павук, у своєму підземеллі й пряв ниточки нових залежностей.*

Можє, йому не так уже й кепсько ведеться, як я журилася, і до пенсії він, гляди, й собі потроху наскладає на невеличку яхту по Дніпру, – воно ж і клімат, нівроку, до лондонського не прирівняти?.. (727);

(45) *...квартиру в центрі можна буде купити, якщо Адьчину продати! – а ще краще, о недосяжна мрія – хатинку за містом, у якій-небудь «підкиївській Швейцарії»* (313).

4. Використання демінутивів у експресивних мовленнєвих актах. Експресиви висловлюють емоційний стан мовця, зумовлений його ставленням до адресата, об'єкта мовлення, ситуацією комунікації тощо. До експресивних мовленнєвих актів належать компліменти, образливі висловлювання, фрази ввічливості (вітання, прощання, привітання, вираження співчуття, вибачення) і т. ін. [10, 15].

Прагматично навантаженим є використання демінутива в реченні (46), у якому мовець начебто з метою підкреслення ввічливого ставлення до адресата запитує про здоров'я її матері. Проте саме демінутивна форма *матінка* допомагає адресатові зрозуміти справжню прагматику цього висловлювання, адже, як виявилось згодом, у минулому адресант був причетний до ув'язнення її батька і психологічного тиску на її матір.

(46) – *Матінка* ваша ще жива?

Він так і каже – «матінка». По-російськи це було б «матушка» – нормально, навіть поштиво. А так вони всі й говорили в своєму колі – «матушка», а на дружину – «супруга»: «Передавайте привіт Вашей супрузе», ні в якому разі не «жєне», – «жєны» були в допитуваних, у тих, з ким не рахуються і привітів не передають. А в цих – «матушки», «супруги»: владний жаргон, арго переможців (265).

В українській лінгвокультурі мовці при неформальній комунікації досить часто вітаються чи прощаються, використовуючи демінутиви (пор. розмовне *доброго деньочка, привітик, покусіки*). Такі форми, як правило, надають висловленню дружності, інтимності, негрубої фамільярності, грайливості тощо. У реченні (47) мати прощається з дорослою донькою і демінутивною формою підкреслює винятково інтимний, близький характер їхньої розмови:

(47) *Ну, будь мені здоровенька!* (351).

Уживання демінутивів у компліментах за логікою суперечить вимогам принципів ввічливості, адже загальна семантика демінутивів «менше/незначне/неважливе» створює протилежний позитивному ефект. Як, наприклад, у діалозі (48) мовець начебто висловлює позитивну оцінку, проте демінутивна форма підкреслює відверту іронію фрази:

(48) – *Ага, особливо з політиків наших!..*

– *А що – мужчинки хоть куди!*

– *Га-га-га!..* (86).

Проте в близьких міжособистісних стосунках (приклади 49–50), у розмовах з дітьми (приклад 51) використання демінутивів у компліментах є ефективним засобом вираження щирості, захоплення, підкреслює об'єктивність оцінки тощо:

(49) *Та я ж знаю, що ти в мене розумничка, – радіє мама. – Все буде добре, от побачиши!* (351);

(50) *Ням-ням... А, вони картопляні?.. Шпинат, сир, часничок, що це? Розкішно – і все це ти сам*

зготував, власними **руцями**? Несамовито – Адька, ти просто щодня себе переверишуси!.. (235);

(51) *все життя тяжить над нею цей проклин дівчинки таки ж справді, тьфу ти, з бантами в кісках – щоб їй поаплодували, щоб похвалили: ай, Даруся ж у нас і розумничка, як гарно віршика розказала!* (291).

Не вдалося награти на приклади з демінутивами в інвективних висловленнях, метою яких є пряма образа адресата. Проте, наприклад, в реченні (52) інвектива спрямована мовцем на самого себе, тому демінутивізація пом'якшує образливі конотації лайки *пень*:

(52) *...ну й пеньок, як я міг забути, що це ж Лялюсині нові позивні?..* (405).

Так само асбсолютно протилежний образливому ефект отримує висловлення з демінутивізованими інвективами *дуренький, дурник*:

(53) *Дуренький ти мій... Добре, добре... Спи* (462);

(54) *Дивно, правда? Дурнику мій...* (534).

Ефективним вбачається використання демінутивів у експресивних мовленнєвих актах, які виражають обурення – у результаті максимально зростає рівень афективності та посилюється вплив на адресата. Наприклад:

(55) *Ні фіга собі заявочки!* (27).

5. Роль демінутивів у вокативних мовленнєвих актах. Вокативити використовуються, коли мовець прагне привернути увагу адресата [5, 62]. У цих типах висловлювань демінутивується форма кличного (вокативного) відмінка, і можуть реалізуватися такі прагматичні інтенції:

а) вираження позитивного ставлення, почуттів:

(56) *...нащо ж ти поїхала сама, Владусю...* (97);

(57) *... під нечутні крики невидимого аранжера, я вбовтуюся до трамваю слідом за Нусею, і ще цілих десять або й дванадцять хвилин поверх чужих голів буду дивитися на твоє личко, моя маленька, моя відважна дитинко...* (150);

б) інтимізація мовлення (у розмовах закоханих):

(58) *Лялюська. Моє ляленя, ти чудо мале, я вже за тобою скучив* (408);

(59) *Мій горобчик... Школярка моя...* (16);

(60) *Ах ти ж моє сонечко, ти, ти таке моє-моє-моє...* (233);

в) у розмовах батьків та дорослих дітей: використання демінутивів у таких випадках демонструє умовне збереження ієрархії батьки–діти, незважаючи на дорослий вік дітей:

(61) *«Дарусю, доцю, я тут тобі трьохлітрову банку помідорчиків закатала, і синеньких пару банок, а варення не вдалось, переварилось, попробую ще, поки клубніка не перейшла...»* (118);

(62) *От якраз таке ток-шоу для недоумків, мамочко, мені й запропонували...* (286);

г) для вираження співчуття, психологічної близькості:

(63) *А ти вже давно була якась неспокійна, Дарунь, я навіть нишком думала, може, у вас із Адріаном щось негаразд, журилася за вас... Видно було, що ти вся на нерві...* (286);

(64) *Дівчинко моя, якби ти тільки знала, як мені тебе шкода – до клубка в горлі...* (406);

г) для створення, іноді штучного, ефекту дружніх відносин (речення 65), зменшення дистанції між співрозмовниками (приклад 66):

(65) *Настусю, – ніжно кажу я, – а можна спитати, чому ви вирішили стати журналісткою? Майже фізично чую, як їй під черепушечкою стукаться кульки, приведені в рух моїм запитанням, наче більярдним кієм, – це вона вираховує, який варіант відповіді принесе їй найбільше очок* (258);

(66) *Ах, і добре ж казала їй колись одна стара актриса, коли вони після зйомки пили на старушчиній злидненій кухні чай із сухариками, перед тим явно старанно обструганими од цвілі: краще вже, голу-бонько, бути курвою, ніж річчю...* (290);

д) для загального пом'якшення, наприклад, дидактичного тону в зауваженнях (речення 67) чи жартівливих кпинів (речення 68), що допомагає адресату зберегти свій позитивний образ:

(67) *якщо твій цинізм називається життєвою мудрістю, Антончику, то я волю вмерти дурною* (292);

(68) *Що за лексика? Фільтруй дискурс, Антошкін!* (806);

е) використання демінутивів-вокативів подекуди надає мовленню фамільярного або поблажливого чи зверхнього тону, а також може свідчити, що мовець насприймає слухача серйозно:

(69) *Хе-хе... Погано ви собі, дороженька, уявляєте ті часи, – він вирішує відновити поблажливий тон* (453);

(70) *Дороженький ви мій, уся підготовча робота в мене давно скінчена, залишається тільки сідати й писати, але ж ви знаєте мою зайнятість...* (423);

ж) для створення атмосфери довірливості, дружності:

(71) *Дуже круто. Ах, блін!.. Слухай, старенька. То значить, я правильно вгадав? Ти закінчуєш фільм? Сама?* (810);

(72) *Будьмо, дороженький, за тебе!* (293);

з) з метою звернення уваги на мовця, у благаннях про допомогу:

(73) *...дзядзьо з повним портфелем ОУНівських листівок попав під облогу, а бабуся Ліна трапилась йому на дорозі, він шепнув: «Пануцію, допоможіть», – і вона вміть зорієнтувалася, кинулась йому на шию, вдаючи його дівчину* (387).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Підсумовуючи все викладене, робимо такі висновки:

1. Загальна семантика демінутивів української мови, окрім денотативного та конотативного значень, містить низку прагматичних сем.

2. На матеріалі роману Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» встановлено, що в українській мові прагматика демінутивності реалізується, зокрема, у таких типах мовленнєвих актів, як: асертивні, директивні, комісивні, експресивні та вокативні.

3. З'ясовано, що найбільше прагматичних функцій демінутиви виконують у асертивних мовленнєвих актах, де вони можуть вживатися з метою вираження позитивного/негативного ставлення, мінімізації значення чогось для себе чи когось, пом'якшення висловлення, іронізування, посилення

інформаційного впливу на адресата, привернення уваги адресата, для відтворення стильових характеристик притаманних дитячому мовленню.

4. Значною є кількість прагматичних функцій деминутивів і у вокативних мовленнєвих актах, а саме: вираження почуттів, інтимізація мовлення закоханих чи батьків і дорослих дітей, вираження емпатії, для пом'якшення висловлення, з метою створення дружньої, довірливої атмосфери спілкування, а також для вираження несерйозного ставлення до адресата.

5. У директивних актах, метою яких, як правило, є отримання мовцем певної вигоди, використання деминутивів применшує користь зазначеної вигоди для мовця і спрощує складність виконання певної дії для слухача, що слугує ефективним засобом досягнення мовцем комунікативної цілі.

6. Основною стратегією, яка реалізується при використанні деминутивів у мовленнєвих актах, є стратегія збереження позитивного образу адресата або адресанта мовлення. Значно рідше реалізується стратегія загрози позитивному образу адресата мовлення.

7. Отже, використання деминутивів у комунікації є ефективним засобом оптимізації спілкування. Виконуючи низку функцій – від психологічних маніпуляцій та емоційного впливу до налаштування співрозмовника на формування власної думки, деминутиви здатні результативно задовольняти прагматичні потреби мовців, мінімізувати комунікативні невдачі та сприяти досягненню бажаного перлокутивного ефекту.

Перспективи подальших студій вбачаємо у зіставних дослідженнях прагматичних функцій деминутивів на матеріалі різних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехта-Гаманчук М. П. Комунікативні інтенції оповідача в тексті роману Дейва Пельцера “The lost boy”. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2015. № 19. Т. 1. С. 15–17.
2. Резниченко Л. Ю. Прагматика деминутивности в англійському і німецькому мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2001. 176 с.
3. Русакова М. В. Элементы антропоцентрической грамматики русского языка. Москва : Языки славянской культуры, 2013. 568 с.
4. Фадеева О. Прагматичні характеристики іронії. *Південний архів. Філологічні науки*. 2017. Вип. 67. С. 157–160.
5. Biały P. Polish and English diminutives in literary translation : pragmatic and cross-cultural perspectives. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017. 212 p.
6. Dressler W. U., Merlini Barbaresi L. Morphopragmatics. Diminutives and Intensifiers in Italian, German and Other Languages. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1994. 682 p.
7. Crocco Galéas G. Diminutives within the theory of morphopragmatics. *Working Papers in Linguistics University of Thessaloniki*. 2004. P. 9–18.
8. Schneider K. P. Diminutives in English. Niemeyer, 2003. 254 p.
9. Searle J. R. Expression and meaning. *Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge University Press, 2005. 188 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Забужко О. Музей покинутих секретів : роман. Київ : Комора, 2019. 832 с.

REFERENCES

1. Bekhta-Gamanchuk, M. P. (2015). Komunikatyvni intentsii opovidacha v teksti romanu Deiva Peltsera “The lost boy” [Narrator’s Communicative Intentions in the text of the novel “The Lost Boy” written by Dave Pelzer]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 19 (1), 15–17 [in Ukrainian].
2. Reznichenko, L. Yu. (2001). *Pragmatyka diminutivnosti v anglijskom i nemeckom yazykakh* [Pragmatics of diminutiveness in English and German languages] (Doctoral dissertation). Sankt-Peterburh [in Russian].
3. Rusakova, M. V. (2013) *Elementy antropocentricheskoy grammatiki russkogo yazyka* [The elements of the anthropocentric grammar of the Russian language]. Moskva [in Russian].
4. Fadieieva, O. (2017) Prahmatychni kharakterystyky ironii [The pragmatic characteristics of irony] *Pivdennyi arkhiv. Filolohichni nauky*, 67, 157–160 [in Ukrainian].
5. Biały, P. (2017). *Polish and English diminutives in literary translation: pragmatic and cross-cultural perspectives*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego [in English].
6. Dressler, W. U. Merlini Barbaresi, L. (1994). *Morphopragmatics. Diminutives and Intensifiers in Italian, German and Other Languages*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter [in English].
7. Crocco Galéas, G. (2004). Diminutives within the theory of morphopragmatics. *Working Papers in Linguistics University of Thessaloniki*, 9–18 [in English].
8. Schneider, K. P. (2003). *Diminutives in English*. Niemeyer [in English].
9. Searle, J. R. (2005). Expression and meaning. *Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge University Press [in English].

DATA SOURCES

Zabuzhko, O. (2019). *Muzei pokynutykh sekretiv* [The museum of abandoned secrets]. Kyiv [in Ukrainian].